

PRELOŽIL: KOLEKTÍV PREKLADATEĽOV

PhDr. Martin Djovčoš, PhD., PhDr. Ľubica Pliešovská, PhD.

Martin Djovčoš je odborným asistentom na Katedre anglistiky a amerikanistiky s oddelením prekladateľstva a tlmočníctva na Fakulte humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Doktorandské štúdium absolvoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Vo svojom výskume sa sústreďuje na skúmanie sociologických aspektov prekladu a prekladania na súčasnom prekladateľskom trhu. Je tiež autorom viacerých publikácií venovaných teórii a didaktike prekladu.

Ľubica Pliešovská je odbornou asistentkou na Katedre anglistiky a amerikanistiky s oddelením prekladateľstva a tlmočníctva na Fakulte humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Doktorandské štúdium absolvovala na Ústave svetovej literatúry Slovenskej Akadémie vied v Bratislave. Vo svojom výskume sa dlhodobo zaoberá meniacimi sa faktormi, ktoré podmieňujú recepciu inonárodných literatúr v prijímajúcich kultúrnych prostrediach, prevažne recepciou americkej literatúry na Slovensku.

Steve Jobs zomrel 5. októbra 2011. Jeho životopis vyšiel v angličtine 24. októbra. Vydavateľstvo stihlo uviesť 546-stranový preklad na slovenský trh už na Vianoce. Boli sme zvedaví, komu sa titul podarilo preložiť za taký krátky čas (hoci originál by bol aj u nás k dispozícii už pred oficiálnym vydaním v Spojených štátoch). Po otvorení knihy sa dozvedáme, že Úvod až kapitolu 17 preložil Stanislav Petruš a kapitoly 18-41 preložila Cronica s.r.o. s dôvetkom „preložil kolektív prekladateľov“. Kto je kolektív prekladateľov? Kde býva? Kam mu máme poslať email, že sa nám páči preklad kapitol 18-41, prípadne ako mu dáme vedieť, že sa nám preklad nepáčil? V našom príspevku sa nebudeme zaoberať hodnotením kvality tohto či iného prekladu, chceme sa však pozrieť na to, či čitateľom vôbec záleží na tom, kto prekladá a či tento fakt vplýva na výber knihy.

Európska asociácia združujúca stavovské organizácie umeleckých prekladateľov CEATL *Conseil Européen des Associations de Traducteurs Littéraires* vykonala v rokoch 2007 a 2008 prieskum situácie umeleckých prekladateľov v 23 európskych krajinách vrátane Česka a Slovenska. Na strane 67 sa konštatuje, že Česi a Slováci sú skutočnými „majstrami umeleckého prekladu s 80-percentným podielom prekladov v celkovej literárnej produkcii“ (Fock, de Haan, Lhotová, 2007/2008). V tomto kontexte vyznieva informácia o tom, že na Slovensku sa venuje výhradne umeleckému prekladu len 3% prekladateľov, pomerne protirečivo (Djovčoš, 2011). Protirečenie sa však vytráca, keď sa hlbšie začítame do riadkov prieskumu CEATLu a zistíme, že práve Slováci a Česi majú spomedzi všetkých skúmaných krajín najnižší príjem za normostranu prekladu umeleckého textu (3 – 11,50 Eur/). Čo je dôvodom tejto neviditeľnosti prekladateľa? Sú to pracovné podmienky? Je to všeobecný nezáujem verejnosti? Ak je to nezáujem verejnosti, tak prečo?

Otázky sa kladú ľahko, no uspokojivé a vyčerpávajúce odpovede sa hľadajú ťažšie. Práve kvôli tomu, že nás zaujímalo, ako verejnosť vníma prekladateľa, sme sa v roku 2010 rozhodli uskutočniť malý prieskum, ktorý by nám mal naznačiť ďalšie smerovanie, prípadne aspoň trochu potvoriť dvere k skúmaniu danej problematiky. Na účely prieskumu sme sa rozhodli vytvoriť dotazník, ktorý obsahoval 9 otázok. Na prieskume sa zúčastnilo 35 respondentov, z toho 9 mužov, 26 žien a priemerný vek respondentov bol 27 rokov. Prieskum bol rozoslaný prostredníctvom sociálnych sietí a rôznych literárnych diskusných fór, aby sme získali názory ľudí, ktorí sa o literatúru skutočne zaujímajú. Z uvedeného však jasne vyplýva, že nejde o autoritatívnu štúdiu, skôr o podklad k úvahe. V dotazníku sme sa respondentov pýtali, ako

často čítajú, na základe čoho sa rozhodujú pre výber knihy, kde hľadajú informácie o knihách, či knihy čítajú radšej v origináli alebo v preklade, ďalej prečo čítajú radšej originál ako preklad, prípadne naopak, ako sú spokojní s úrovňou prekladov, či museli počas štúdia čítať beletriu, aké knihy čítajú, kedy a prečo čítajú.

Odpovede respondentov považujeme za viac než zaujímavé. 34% respondentov čítalo knihu naposledy pred mesiacom, 11% pred tromi mesiacmi, 6% pred šiestimi mesiacmi, 3% pred rokom a až 45% číta knihy pravidelne, takmer na dennej báze. Tento výsledok nás uistil v tom, že sme sa zamerali na správnu cieľovú skupinu, teda na tých ľudí, ktorí sa o knihy naozaj zaujímajú a predpokladáme preto, že budú k otázkam prekladu citlivejší než iní. 51,4% respondentov muselo beletriu čítať počas štúdia a pre 48,6 % čítanie beletrie nepatrilo medzi študijné povinnosti. Na otázku, v ktorej sme sa pýtali na čítané žánre, sme dostali rôznorodé odpovede. Žiaden z respondentov sa nezameral len na jediný žáner či krajinu. Vyskytovali sa tu teda knihy od odbornej psychologickéj literatúry, cez historické romány, detektívky, slovenskú poéziu súčasných slovenských autorov až po cestopisy a životopisy. Spoločným menovateľom bolo odmietanie sprofanovaných ženských románov. Aj tieto informácie nám pomáhajú dotvoriť si obraz o vzorke, v ktorej sa sústreďujeme predovšetkým na pozorovanie názorov čitateľov na preklad. Väčšina respondentov v textových odpovediach uviedla, že čas na knihu považujú za čas pre seba, za oddych, niektorí za nevyhnutnosť. Odpovede respondentov na dôvody, prečo čítajú, by sa dali zhrnúť citátom z odpovede jedného respondenta/respondentky: „Čítam už od detstva, milujem knihy, ten svet, v ktorom som, keď čítam, vynikajúco si pri knižkách oddýchnem, dozviem sa veľa vecí a knihy mi veľmi pomáhajú aj v ťažkých životných situáciách, podčiarkujem si v nich zaujímavé myšlienky. Čítam všade, kde sa dá – v autobuse, električke, doma, v parku, v čakárni u lekára, v lietadle...“

Respondenti si najčastejšie vyberajú knihy na základe odporúčania od známeho (31,3%), na základe recenzie na internete (20,8%), na základe náhodného výberu v knižkupectve (18,8%), na základe recenzie v printovom periodiku (15,6%), na základe recenzie v rozhlase (7,3%) a 6% si vyberá knihy inak, napríklad siahnu po autorovi, s ktorým už majú dobré skúsenosti, alebo dostanú knihu k nejakému sviatku.

Tí čitatelia, ktorí dajú na internetové recenzie, si ich nachádzajú viac menej rovnomerne na sme.sk (21,9%), blogoch (21,9%), martinus.sk (18,8%), artforum.sk (15,6%), tyzden.sk (7,8%). 14 % respondentov buď nečíta recenzie na uvedených portáloch, alebo si informácie hľadajú na aktualne.sk, euractiv.sk, iliteratura.cz či inými spôsobmi.

Z uvedeného vyplýva, že v prípade, ak chceme zlepšiť viditeľnosť prekladateľov, je potrebné obrátiť sa na čitateľov samotných, ktorí medzi sebou (azda) komunikujú intenzívnejšie aj o tejto téme. Pomerne veľa čitateľov sa rozhoduje aj na základe recenzií na internete, a preto je nevyhnutné, aby tieto recenzie uvádzali meno prekladateľa a aspoň stručný, resp. laický komentár k prekladu. Otázkou však zostáva, či prekladatelia ako takí majú záujem, aby sa o nich viac hovorilo.

Vráťme sa teraz k ďalšej z otázok, ktoré sme nastolili v úvode článku. V snahe nájsť odpoveď na otázku, či si bežný slovenský čitateľ uvedomuje, či číta dielo v origináli alebo v preklade, a či v prípade, že si uvedomuje, že číta preklad, dokáže posúdiť jeho kvalitu. Na základe „samozvolených“ parametrov sme položili našim respondentom niekoľko jednoduchých otázok. Opýtali sme sa napríklad, po čom siahnu v prípade, že majú možnosť vybrať si medzi originálom a prekladom. Zistili sme, že 60% opýtaných preferuje preklad, takmer 23% si dielo vychutná v origináli, vo zvyšných 17% percentách sa nám viackrát opakovala odpoveď, že pokiaľ dielo vyšlo v slovenskom aj českom preklade, čitateľ si radšej zvolí druhú z uvedených možností.

V ďalšej otázke sme našich respondentov poprosili, aby bližšie zdôvodnili svoju odpoveď k predchádzajúcej otázke. Ich odpovede nám zasa raz ukázali, že veličinu „bežného čitateľa“

netreba podceňovať (Pripomíname, že naši respondenti predstavujú naozaj širokú škálu záujmov, resp. pracovných pozícií – od študentov VŠ, nezamestnaných, cez poskytovateľov zdravotnej starostlivosti, právnikov, informačných technológov, pracovníkov kultúrnych inštitúcií a i.).

Našich bežných čitateľov si v kontexte položených otázok pre väčšiu prehľadnosť môžeme rozdeliť do troch kategórií:

1. obhajcovia čítania diela v origináli
2. obhajcovia čítania českých prekladov
3. obhajcovia čítania slovenských prekladov

Predstavitelia **prvej skupiny** argumentovali napríklad tým, že v preklade sa vždy niečo stráca a v 90% prípadov dáva originál čitateľovi viac ako preklad. Tvrdia, že originál je vernejší zámeru autora. Jeden z opýtaných na obhajobu originálov uvádza, že pri nich má pocit, že číta myšlienky autora a nie niekoho iného, keďže preklad nie vždy podá ten istý obraz.

Vzhľadom na to, že vekový priemer našich respondentov je 27 rokov, t.j. ide o generáciu pomerne mladých ľudí, ktorí väčšiu časť svojho života prežili v už samostatnej Slovenskej republike, je pomerne prekvapujúce, že viacero z nich uprednostňuje český preklad pred slovenským (**druhá skupina**). Podľa ich názoru má čeština bohatšiu slovnú zásobu, české preklady sú kvalitnejšie, hovorový jazyk pôsobí v českom preklade autentickjšie. Jeden respondent dokonca uvádza, že slovenský preklad ho „doslova znechutil“ (ako príklad spomína diela *Stopárov sprievodca po galaxii*, *Obchodník so smrťou* a *Havran*). V prípade prekladu beletrie z češtiny do slovenčiny jeden z respondentov konštatuje, že slovenské preklady sú nepotrebné – nedosahujú kvalitu originálu a ako také sú nežiaduce.

Tretiu skupinu respondentov predstavujú tí čitatelia, ktorí po diele v origináli nesiahnu preto, lebo neovládajú jazyk originálu, resp. ich jazykové znalosti nie sú na takej úrovni, aby dokázali dielu dokonale porozumieť, „užiť si knihu“, a preto je pre nich jednoduchšie čítať preklad. Sú však aj takí, ktorí slovenský preklad čítajú z princípu, pretože majú radi svoj rodný jazyk a jeho výrazové prostriedky.

V poslednej otázke týkajúcej sa preferencií čítania sme respondentov poprosili, aby skúsili explicitne pomenovať, čo im pri čítaní prekladov prekáža, resp. čo ich teší. Vzhľadom na to, že našu vzorku tvoria prevažne respondenti, ktorí nemajú lingvistické či prekladateľské vzdelanie, je zaujímavé, koľkí z nich majú cit pre jazyk. Približne tretina z 35 respondentov využila takto položenú otázku ako priestor pre vyjadrenie svojej nespokojnosti s úrovňou slovenských prekladov. Vyčítajú im používanie neprirodzeného jazyka, opakovanie slov a fráz, doslovnosť, infantilnosť, nerešpektovanie pôvodného rytmu, nesprostredkovanie odkazov medzi riadkami, rozladí ich, keď sú v preklade gramatické chyby, keď preklad nedokáže sprostredkovať atmosféru originálu, keď chyby bijú do očí aj bez toho, aby človek porovnal text prekladu s originálom. Nekvalitnú prekladovú produkciu pripisuje jeden respondent tomu, že keďže je slovenský knižný trh malý, vydavateľstvá sa snažia ušetriť na kvalitných prekladateľoch, korektoroch, redaktoroch a pod. Názory zvyšných dvoch tretín sa rôznia. Niektorí respondenti sú si vedomí, že nedokážu posúdiť kvalitu prekladu, iní poukazujú na fakt, že kvalita prekladov je rôzna a závisí od toho, kto je autorom prekladu.

ČO NÁM UKÁZAL PRIESKUM...

Ako sme už uviedli, náš prieskum nehodnotíme ako referenčný rámec autoritatívnej štúdie. Chápeme ho skôr ako indikátor rôznych prístupov nazerania na preklad u cieľovej skupiny, ktorej hlas by mal vydavateľský trh brať na vedomie, keďže práve bežní čitatelia sú tí, ktorí rozhodujú o ziskoch z predaja. Ako sme ukázali v našej interpretácii výsledkov výskumu, hlas

bežných čitateľov je často nahnevaný a sklamaný, no zdá sa, že to vydavateľstvám neprekáža. V súvislosti s tým si môžeme položiť viacero otázok: Vedia vydavateľstvá o tom, že ich zákazníci sú s produktmi, ktoré im predkladajú, nespokojní? Ak áno, prečo sa nesnažia o zmenu? Ak nie, prečo o tom nevedia? Majú nespokojní čitatelia prostriedky na to, aby vyjadrili svoju nespokojnosť? Ak áno, využívajú ich?

Aby sme však naše úvahy o čitateľskej recepcii neukončili apokalypticky, treba si zachovať istú dávku odosobnenosti. Aj keď pri pohľade na niektoré žalostné preklady môže mať človek dojem, že úpadok na poli umeleckého prekladu a vydavateľskej produkcie je nezvratný, nemusí to byť celkom tak. Máme minimálne dva dôvody na optimizmus:

1. História ukázala, že aj obdobia produkcie nekvalitných prekladov bez akéhokoľvek náznaku koncepcie, keď sa politický zmätok explicitne prejavil aj na poli umeleckého prekladu a vydavateľského chaosu (obdobie po roku 1945), nakoniec vystriedali obdobia, ktoré priniesli nevyhnutné koncepčné zmeny v oblasti výberu diel na preklad, ako aj úrovne samotných prekladov (obdobie 60. rokov 20. storočia). Ostáva nám teda dúfať, že sa odrazíme z dna, na ktorom sa v mnohých ohľadoch momentálne nachádzame.
2. Naša pedagogická prax, vďaka ktorej sa stretávame s množstvom šikovných, zanietených a po niekoľkých rokoch systematickej práce aj erudovaných študentov, je nádejou, že prichádza generácia nadšencov, ktorá bude ochotná svoju nespokojnosť vyjadrovať nielen cez anonymné dotazníky, ale aj otvoreným tlakom na miestach, kde môžu reálne priniesť zmenu – t.j. vo vydavateľstvách či odborných periodikách, ktorým ešte záleží na kvalite umeleckého zážitku, ktorý sprostredkujú.

Literatúra:

- BREKUSOVÁ, E. 2009. *Recepcia americkej literatúry na Slovensku v povojnovom období*. In: Slovak Studies in English: the proceedings of the second triennial conference on British, American and Canadian Studies, dedicated to Ján Vilikovský on the occasion of his 70th birthday. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, s. 177-186.
- DJOVČOŠ, M. 2011. *Sociologické aspekty prekladu: prezentácia čiastkových výsledkov*. In: Tradícia a inovácia v translatologickom výskume 2. Nitra: UKF, s. 191-203.
- DJOVČOŠ, M., PLIEŠOVSKÁ E., *Dotazník: Prieskum čitateľskej recepcie*. In: iankety. [online]. [cit: 2011-03-15]. Dostupné na internete: <<http://www.iankety.sk/dotaznik/241275622/>>.
- FOCK, H., DE HAAN; M., LHOTOVÁ, A. *Comparative income of literary translators in Europe*. In: Ceatl. [online]. [cit: 2012-01-10]. Dostupné na internete: <<http://www.ceatl.eu/wp-content/uploads/2010/09/surveyuk.pdf>>.
- ISAACSON, W. 2011. *Steve Jobs*. Bratislava: Easton Books. ISBN 9788081091940.

Resumé

The presented paper is an attempt to point to the changing position of a translator as well as the place of the reader and his/her response to literature in the contemporary book publishing business. As shown on the biography of *Steve Jobs* by Walter Isaacson, once respected author of a translation has gradually changed into a nameless figure hidden behind the formulation „collective of authors“. Readers' response to the choice and quality of books translated into Slovak was examined by an online survey. The second part of the article presents the outcomes of the survey and clearly shows that the ideas of those we sometimes classify as „ordinary readers“ should under no circumstances be underestimated.

PhDr. Martin Djovčoš, PhD.

Katedra anglistiky a amerikanistiky, Oddelenie prekladateľstva a tlmočníctva

Tajovského 40

974 01 Banská Bystrica

martin.djovcos@umb.sk

PhDr. Ľubica Pliešovská, PhD.

Katedra anglistiky a amerikanistiky, Oddelenie prekladateľstva a tlmočníctva

Tajovského 40

974 01 Banská Bystrica

lubica.pliesovska@umb.sk